

Передумови особистісного самовдосконалення майбутнього вчителя

Н. В. Уйсімбаєва

ПВНЗ «Кропивницький інститут державного та муніципального управління»
Corresponding author. uisimbaevan@gmail.com

Paper received 23.11.17; Revised 28.11.17; Accepted for publication 30.11.17.

<https://doi.org/10.31174/SEND-HS2017-147V25-08>

Анотація. У статті визначаються та обґрунтовуються основні передумови особистісного самовдосконалення майбутнього вчителя; наголошується на важливості формування світогляду майбутнього вчителя як основи усвідомлення сенсу життя, формування системи особистісних цінностей, переконань, визначення ідеалу власного розвитку; особистісними передумовами процесу особистісного самовдосконалення майбутнього вчителя визначаються також його рівень самосвідомості та психофізіологічні особливості особистості. Означені передумови впливають на усвідомлення потреби у самовдосконаленні, визначають якісний склад само змін.

Ключові слова: *світогляд, самосвідомість, усвідомлення, самопізнання, самоосмислення, психофізіологічні особливості особистості.*

Вступ. У наукових дослідженнях проблеми самовдосконалення особистості переважно здійснюється визначення та обґрунтування чинників, що обумовлюють процес професійного самовдосконалення майбутнього фахівця. Разом з тим, виявленню та обґрунтуванню передумов цього процесу не приділяється належна увага. Так, В. О. Сластьонін передумовою професійного саморозвитку особистості визначає вплив навколишнього середовища [12]. На думку Л. І. Анциферової внутрішньою передумовою для безперервного професійного розвитку особистості є «незавершеність» та «неузгодженість» її професійно-самовизначення [1, с. 7].

Не заперечуючи важливість визначення чинників та педагогічних умов здійснення процесу самовдосконалення особистості, звертаємо увагу на доцільність виявлення передумов такого багатфакторного, складного явища як особистісне самовдосконалення. Оскільки саме передумови є визначальними у виникненні потреби самовдосконалення, якісному складі самозмін, розвитку суб'єктивної позиції до процесів самотворення, усвідомлення неповторності власного «Я», формуванні індивідуального стилю життя та ін.

Короткий огляд публікацій по темі. У контексті розв'язання проблеми відчуження людини І. Л. Ковальчук визначає передумовами самовдосконалення особистості свободу, самосвідомість та саморозуміння. У своєму дисертаційному дослідженні вона обґрунтовує свободу як необхідну передумова трансформації внутрішнього світу людини та її самовдосконалення і зазначає, що «важливо підкреслити, що свобода є однією з передумов духовної трансформації та реалізації творчого потенціалу людини» [8, с. 126].

Натомість Т. В. Шестакова, досліджуючи проблеми формування готовності майбутніх педагогів до професійного самовдосконалення, пропонує поділити передумови самовдосконалення особистості на дві групи: особистісні та суспільні. До особистісних нею віднесено розвиненість волевих якостей та навичок саморегуляції особистості. Серед соціальних передумов, які відіграють провідну роль у становленні процесів самовдосконалення та задають напрямок і спосіб реалізації самозміни особистості, науковець виділяє «правильно побудовану систему соціальних впливів на особистість через засоби масової інформації та через навчально-виховний процес» [14, с. 24].

У дисертаційному дослідженні О. В. Діденка до передумов самовдосконалення особистості віднесено соціально-економічні, соціально-демографічні, соціально-психологічні, психофізичні й інші передумови, об'єктивні та суб'єктивні, соціальні й особистісні фактори, загальні й особливі, внутрішні, зовнішні, основні та другорядні [5].

На підставі проведеного аналізу можемо констатувати, що дослідження передумов особистісного самовдосконалення майбутніх вчителів не були предметом наукових досліджень.

Метою статті є визначення та обґрунтування передумов особистісного самовдосконалення майбутнього вчителя.

Матеріали і методи. У процесі побудови та обґрунтування моделі особистісного самовдосконалення майбутніх вчителів у поза аудиторній роботі нами було проведено дослідження та аналіз основних передумов ефективності процесу особистісного самовдосконалення. На підставі аналізу наукових джерел, проведених серед студентів опитувань, бесід, спостережень виявлено основні передумови особистісного самовдосконалення майбутніх вчителів.

Так, провідною передумовою особистісного самовдосконалення майбутніх вчителів є рівень сформованості їхнього світогляду. Це пояснюється тим, саме світогляд є сукупністю узагальнених уявлень людини про себе, світ, свої взаємини зі світом, своє місце у світі та життєве призначення [3].

Ураховуючи соціальну обумовленість процесу формування свідомості особистості, який є результатом пізнання особистістю навколишнього світу, побудови соціальних зв'язків та визначення власного місця у них, світогляд як фундаментальна соціальна якість особистості визначає її систему поглядів на місце у суспільстві, ставлення до себе та інших людей, осмислення власної діяльності та поведінки. Світогляд за своєю суттю, зазначає О. Г. Найдонов, є лакмусовий папірець головних і значимих ціннісних орієнтирів людини. Саме на цій основі відповідно і формується лінія людської життєдіяльності, поведінки, способи і принципи пізнання світу, переконання та ідеали. За таких умов якісний рівень світогляду особистості стає виміром її духовної та інтелектуальної зрілості, внутрішнього багатства, освіченості [10]. «Саме в процесі формування світогляду, людина усвідомлює сенс і мету свого життя, визначає свої життєві програму,

шлях, найфундаментальніші цінності і орієнтири» [2, с.10].

Світогляд розуміється нами як внутрішній феномен, що обумовлює потребу майбутніх вчителів у саморозвитку та вектор спрямування особистісного самовдосконалення. За висновками О. М. Єракторіної, до елементів світогляду, що безпосередньо впливають, а в окремих випадках визначають структурно-функціональні елементи самовдосконалення людини, слід віднести світорозуміння, світосприйняття, світовідчуття, світоуявлення, світоставлення. Світорозуміння детермінує пізнавальну спрямованість самовдосконалення; світовідчуття – емоційну; світосприйняття визначає цілісність і структурність процесу самовдосконалення; світоуявлення – його творчо-цільове спрямування; світоставлення – практичну спрямованість діяльності. Світогляд, продовжує науковець це свого роду духовна призма, через яку виявляють себе основні сфери особистісної структури самоідентифікації особистості [6, с.51]. Таким чином можемо констатувати, що саме рівень світогляду майбутніх вчителів є визначальним у формуванні їхньої системи поглядів, переконань, особистісної позиції, визначенні ідеалу саморозвитку, напряму та змісту особистісного самовдосконалення. Світогляд майбутнього вчителя є «платформною» на якій будеться його осмислення і розуміння важливості, значення та змісту особистісного самовдосконалення у особистісній та професійній самореалізації.

Важливість розвитку світогляду майбутнього вчителя визначається також тим, що він визначає рівень самосвідомості особистості. Ми виходимо з того, що самосвідомість – це усвідомлення людиною себе як суб'єкта практичної і пізнавальної діяльності, в оцінці своїх дій, потреб і інтересів, своїх почуттів, думок, мотивів поведінки та ідеалів, свого становища в природному і соціальному середовищі [13, с. 457]. На рівні самосвідомості людина (на основі ідеальних уявлень) здійснює самооцінку і самоконтроль, проводить аналіз своїх знань, думок, ідеалів, мотивів, вчинків та ін. Без неї людина не змогла б зрозуміти себе, визначити своє місце у світі та самовдосконаливатися [11, с. 155]. Як зазначає І. Л. Ковальчук, «здатність до самоусвідомлення є важливою характеристикою людського буття завдяки можливості проникнути у власний простір світу – мікрокосмос, гармонізації його складових, становлення себе як цілісної та самодостатньої індивідуальності, що, без сумніву, активізує процес самовдосконалення людини» [8, с. 148].

Самосвідомість особистості майбутнього вчителя як стійкий комплекс його уявлень і суджень про самого себе формується на основі самопізнання (процес визначення своїх здібностей і можливостей, рівня розвитку необхідних особистісно-професійних якостей, власних можливостей і потреб у самовдосконаленні), самоосмислення (пошук сенсу власного життя, сенсу життєдіяльності, усвідомлення себе як майбутнього вчителя), самосприйняття (усвідомлення своїх фізичних, інтелектуальних та інших якостей, певний рівень самоповаги до себе), самооцінювання (адекватна самооцінка майбутнім вчителем своїх можливостей, якостей, поведінки і місця серед інших людей, у професії), самовизначення (готовність змінити своє

реальне «Я» на основі об'єктивної оцінки власних потенційних можливостей відповідно до вимог особистісного та професійного розвитку), самоактуалізація (бажання бути тим, ким особистість може бути, прагнення до особистісної та професійної самореалізації), самозміна (удосконалення образу свого «Я», усунення внутрішньо особистісних протиріч і конфліктів, а також самоконтроль, саморегуляція відповідно до вироблених особистістю орієнтирів та ідеалів) та ін.

Система уявлень людини про саму себе її особистісний потенціал (здібності, зовнішні ознаки, особисті якості, рівень культури тощо) пов'язана з побудовою нею Я-концепції відповідно до якої визначається ставлення як до себе так і до інших людей. Разом з тим, усвідомлення майбутнім вчителем свого «Я» передбачає відображення ним своєї належності до певної соціальної структури, класу, колективу тощо. За допомогою самосвідомості майбутній вчитель зіставляє свою поведінку з існуючими соціальними нормами. Самосвідомості майбутніх вчителів перебуває у стадії розвитку оскільки саме у юнацькому віці відбувається актуалізація особистісного самовизначення та становлення «Я-концепції», конкретизується рівень особистісних домагань, осмислення власної ролі у саморозвитку, визначаються життєві та професійні перспективи.

Відповідно до означеного, самосвідомість має провідне значення в усвідомленні особистістю власного «Я», у визначенні нею свого місця у світі, ставлення до нього, а відповідно є важливою особистісною передумовою процесу самовдосконалення. Ефективність процесу особистісного самовдосконалення значною мірою залежить від того, наскільки майбутній вчитель усвідомлює власні можливості, значення необхідних особистісних перетворень для власного розвитку та життєдіяльності у суспільстві, виконання певних соціальних ролей, що сприяє формуванню потреби у самовдосконаленні, стимулює внутрішню активність, впливає на особистісний та професійний розвиток. Відповідно до означеного вважаємо самосвідомість провідною передумовою особистісного самовдосконалення майбутнього вчителя.

Самовдосконалення як форма усвідомленого саморозвитку за своїм змістом і спрямованістю є творчою діяльністю особистості оскільки передбачає створення якісно нового рівня розвитку, що має ознаки неповторності та оригінальності завдяки виявленню, розкриттю та реалізації власних потенцій, вибору напрямку, механізмів (методів) та засобів здійснення самозмін. У процесі самопізнання студент визначає власні фізіологічні та психологічні особливості.

Передумовою особистісного самовдосконалення є індивідуально-психологічні особливості майбутнього вчителя (темперамент, характер, здібності, задатки), які визначають індивідуальну своєрідність кожної людини. Хоча означені особливості не впливають на формування моральної сфери, установок майбутнього вчителя, вони визначають специфіку організації процесу самовдосконалення для кожного студента (особливості поведінки, емоційного стану, мислення; рівень активності, реакцію на зовнішні впливи, впевненість у собі), а відповідно і неповторний, індивідуаль-

ний стиль діяльності та поведінки. Так, характер особистості виявляється у її ставлення до себе, інших людей, своїх обов'язків і визначає її соціальні якості. Разом з тим, оскільки характер на відміну від темпераменту не є вродженим і формується під впливом виховання та самовиховання, саме він є об'єктом процесу вдосконалення. Натомість такі індивідуально-психологічні особливості як здібності, природною передумовою яких є задатки, виявляються у діяльності. Завданням особистісного самовдосконалення є виявлення та розвиток здібностей конкретної особистості.

Також до передумов особистісного самовдосконалення майбутніх вчителів нами віднесено їхню емоційно-вольову сферу (емоції, почуття, воля). Якщо емоції, почуття визначають «забарвленість» цього процесу, вияв інтересу, то вольові якості особистості є визначальними у процесах саморегуляції, самоконтролю. Сутність волі, зазначає Є. П. Ільїн, полягає в її самості, а саме осмислення задалегідь спланованої дії у зв'язку з особистими бажаннями та відчуттям обов'язку. А це – команда самому себе перед початком дій, стимуляція самого себе й самоконтроль за своїми діями та станом [7, с. 42]. Ураховуючи складність процесу особистісного самовдосконалення у досягненні визначеної мети та реалізації потреби у конструктивних само змінах майбутній вчитель повинен здійснити свідому організацію та саморегуляцію цієї діяльності. У контексті означеного важливим є сформованість вольових якостей: цілеспрямованості, рішучості, самостійності, наполегливості та витримки.

Результати та їх обговорення. У межах констатувального експерименту дослідження особистісного самовдосконалення майбутніх вчителів нами було з'ясовано, 84,1 % майбутніх вчителів (студентів I-V курсів) визначилися з ідеалом власного розвитку. Разом з тим, 14,5 % опитаних визнають власний ідеал як недосяжний образ. Важливим аспектом є те, що у 52,3 % з опитаних студентів за час навчання в університеті змінився ідеал. Це засвідчує розвиток самосвідомості більшості майбутніх вчителів, усвідомлення реального образу «Я» та побудову моделі «Я-ідеального».

Здійснений аналіз дослідження прагнення студентів до самопізнання, самовдосконалення засвідчив, що половина з опитаних респондентів (50,0 %) прагнуть до більш глибокого пізнання власних можливос-

тей, виявляють потребу у самовдосконаленні. Четверть опитаних (25,8 %) виявляють бажання самовдосконалуватися, усвідомлюють власні можливості але навички самовдосконалення у них ще недостатньо розвинуті. Разом з тим, 14,7 % студентів не виявляють активності у процесах самопізнання, самоосмислення хоча мають значний потенціал і можуть самоудосконалуватися. Незначна кількість майбутніх вчителів (9,5 %) не вважає за потрібне самовдосконалуватися. Ці студенти переважно мають завищену самооцінку або не бачать перспектив власного розвитку. З урахуванням означеного постає питання щодо необхідності стимулювання процесів розвитку самосвідомості цих студентів.

Ми поділяємо думку тих вчених, які зазначають, що тільки усвідомлюючи свої досягнення і недоліки, особистість виявляє прагнення до самовдосконалення, до самоосвіти і самовиховання [9], тільки досягнення необхідного рівня самосвідомості забезпечує формування особистісної потреби у самовдосконаленні [4]. Відповідно до результатів проведеного опитування нами виявлено, що у 32,9 % майбутніх вчителів (студентів I-IV курсів) відсутня усталена система самовдосконалення, натомість 67,1% респондентів намагаються активно реалізувати потребу у самовдосконаленні. Цікавим є той факт, що кількість студентів у яких відсутня усталена система самовдосконалення збільшується з першого до четвертого курсів (відповідно: 27,3 %; 28,6 %; 39,2 %; 34,1 %). Цей факт підтверджує наявні недоліки у роботі щодо організації особистісного самовдосконалення майбутніх вчителів. Частково такий стан пояснюється спрямуванням частини студентів власного розвитку у межах професійного самовдосконалення.

Висновки. Відповідно до проведеного аналізу дійшли висновків, що провідними передумовами особистісного самовдосконалення майбутнього вчителя є сформований світогляд, розвиненість самосвідомості та індивідуально-психологічні особливості майбутнього вчителя. Означені передумови є визначальним у формуванні системи поглядів, переконань, особистісної позиції щодо самовдосконалення, визначенні ідеалу саморозвитку, напряму та змісту особистісного самовдосконалення, впливають на усвідомлення потреби у самовдосконаленні, визначають якісний склад само змін, індивідуальний стиль діяльності та поведінки у цій роботі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Анцыферова Л. И. Способность личности к преодолению деформаций своего развития / Л. И. Анцыферова // Психол. журнал. – 1999. – № 1. – С. 6 – 19.
2. Арцишевський Р. Світоглядна освіта в умовах переходу до інформаційного суспільства // Роман Арцишевський / Шлях освіти. – № 1. – 2008. – С. 6-11.
3. Бескаравайний С. С. Світогляд і світ людини: [кол. монографія] / С. С. Бескаравайний, В. Г. Бондаревський, О. П. Варшавський та ін. // Дніпропетровська держ. фінансова академія / Володимир Павлович Капітон (заг.ред.). – Д.: [ДДФА], 2008. – 324 с.
4. Битянова Н. Р. Культура професійно-психологического саморазвития / Н.Р. Битянова. – М.: Академия МВД, 1996. – 128 с.
5. Діденко О. В. Педагогічні умови професійного самовдосконалення майбутніх офіцерів [Текст]: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Олександр Васильович Діденко; Національна академія Державної прикордонної служби України. – Хмельницький. – 2003. – 201 с.
6. Єрахторіна О. М. Самовдосконалення особистості у науковій рефлексії і реалізації біографічних проєктів: [монографія] / Ольга Єрахторіна. – Х.: Видавництво Іванченка І. С., 2013. – 215 с.
7. Ильин Е. П. Психология воли / Е. П. Ильин. – СПб.: Изд-во «Питер», 2000. – 288 с.
8. Ковальчук І. Л. Самовдосконалення як чинник подолання відчуження: філософсько-антропологічний аналіз [Текст]: дис. ... к. філософ. н.: 09.00.04 / Ковальчук Ірина Леонідівна; Луцьк. – 2009. – 212 с.
9. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний

- розвиток особистості / За ред. Л. М. Проколієнко. – К.: Рад. школа, 1989. – 608 с.
10. Найдьонов О. Г. Світогляд особистості як рівень філософського осмислення світу / Найдьонов Олександр Григорович // Філософське осмислення культурного простору: Матеріали VII всеукраїнської науково-практичної міждисциплінарної конференції, присвяченої Всесвітньому дню культурного різноманіття в ім'я діалогу та розвитку (21 травня 2012 р.) // Збірник наукових праць. – Херсон: РВВ Колос, 2012. – 164 с.
11. Петрушенко В. Л. Основи філософських знань: навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти I-II рівня акредитації, 4-е видання, виправлене і доповнене. – Львів: «Магном 2006», 2016. – 512 с.
12. Сластенин В. А. Формирование профессиональной культуры учителя / Виталий Александрович Сластенин. – М.: Просвещение, 1993. – 291 с.
13. Філософський словник / за ред. В. І. Шинкарука. Київ: Головна редакція УРЕ Академії наук Української РСР, 1973. – 600 с.
14. Шестакова Т. В. Формування готовності майбутніх педагогів до професійного самовдосконалення [Текст]: дис. ... к. пед. н.: 13.00.04 / Тетяна Василівна Шестакова; Інституті вищої освіти АПН України. – Київ – 2006. – 244 с.

REFERENCES

1. Antsyferova L.I. The ability of the individual to overcome the deformations of his development / L.I. Antsyferova // Psihol. Journal – 1999. – № 1. – P. 6 – 19.
2. Artsyshevsky R. World-sighted education in the context of the transition to an information society // Roman Artsyshevsky / Shlyakh osvity. – № 1. – 2008. – P. 6-11.
3. Beskaravayny S. S. Worldview and the world of man: [monograph] / S. S. Beskaravayny, VG Bondarevsky, O. P. Warsaw, and others. // Dnipropetrovsk state Financial academy / Volodymyr Pavlovich Kapiton (assistant professor). – D.: [DDFA], 2008. – 324 p.
4. Bityanova N. R. Culture of professional-psychological self-development / N. R. Bityanova. – М.: Academy of the Ministry of Internal Affairs, 1996. – 128 p.
5. Didenko O. V. Pedagogical conditions of professional self-improvement of future officers [Text]: diss. ... с. ped. s: 13.00.04 / Oleksandr Didenko; National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine. – Khmelnytskyi. – 2003. – 201 p.
6. O. M. Yehraktorina. Perfection of personality in scientific reflection and implementation of biographical projects: [monograph] / Olga Yehraktorina. – Kh.: Vydavnytstvo Ivanchenko I. S., 2013. – 215 p.
7. Ilyin E.P. Psychology of Will / E.P. Ilyin. - St. Petersburg.: Publ. house «Piter», 2000. – 288 p.
8. Kovalchuk I. L. Self-improvement as a factor in overcoming alienation: a philosophical-anthropological analysis [Text]: diss. ... с. phil. s.: 09.00.04 / Kovalchuk Irina Leonidivna; Lutsk. – 2009. – 212 p.
9. Kostyuk G. S. Educational process and mental development of an individual / Ed. L. M. Prokolienko. – К.: Rad. shkola, 1989. – 608 p.
10. O. G. Worldview of personality as the level of philosophical comprehension of the world / Naidenov Alexander Grigorievich // Philosophical comprehension of cultural space: Materials of VII All-Ukrainian scientific and practical interdisciplinary conference devoted to the World Day of Cultural Diversity in the name of dialogue and development (May 21, 2012) // Collection of scientific works. – Kherson: RVV Kolos, 2012. – 164 p.
11. Petrusenko V.L. Fundamentals of Philosophical Knowledge: a manual for students of higher education institutions of the I-II level of accreditation, 4th edition, amended and supplemented. – Lviv: «Mahnom 2006», 2016. – 512 s.
12. Slastenin VA Formation of the professional culture of the teacher / Vitaly Aleksandrovich Slastenin. – М.: Prosveshchenie, 1993. – 291 p.
13. Philosophical Dictionary / ed. V. I. Shynkaruk. Kyiv: Editorial board of the UR Academy of Sciences of the Ukrainian RSR, 1973. – 600 p.
14. Shestakova TV Formation of Readiness of Future Teachers to Professional Self-Improvement [Text]: diss. ... к. пед. с.: 13.00.04 / Tetyana Vasilyevna Shestakova; Institute of Higher Education of the Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine. - Kiev – 2006. – 244 p.

The preconditions for personal self-perfection of future teachers

N. V. Uisimbaeva

Abstract. The article defines and substantiates the basic premise of personal self-perfection of future teachers; the importance of formation of outlook of the future teachers as the basis of understanding the meaning of life, the formation of a system of personal values, beliefs, definition of the ideal of self-development; personal prerequisites of the process of future self-perfection of teachers personal are determined by its level of self-awareness, physiological features of the individual. Preconditions are influencing the awareness of the need for self-perfection, determine the qualitative composition changes.

Keywords: outlook, self-understanding, self-awareness, consciousness, self-knowledge, self-awareness, «adolescent-friendly».

Предпосылки личностного самосовершенствования будущего учителя

Н. В. Уйсимбаева

Аннотация. В статье определяются и обосновываются основные предпосылки личностного самосовершенствования будущего учителя; отмечается важность формирования мировоззрения будущего учителя как основы осознания смысла жизни, формирования системы личностных ценностей, убеждений, определения идеала собственного развития; личностными предпосылками процесса самосовершенствования будущего учителя определяются также его уровень самосознания, психофизиологические особенности личности. Указанные предпосылки влияют на осознание потребности в самосовершенствовании, определяют качественный состав самоизменений.

Ключевые слова: мировоззрение, самосознание, осознание, самопознание, психофизиологические особенности личности.